

Kitap Tahlili

İlber Ortaylı, Osmanlıya Bakmak(Osmanlı Çağdaşlaşması),İnkılap Yayınevi, Birinci Baskı,İstanbul,2016,ISBN:978-975-10-3662-9

Buse GEGEOĞLU*

Tahlili yapılan eser üç bölüme ve otuz alt başlığa ayrılmış ve 320 sayfadan oluşan bir kitaptır. Osmanlı tarihinin tartışmalı olaylarını ve kurumlarını anlatıyor. Eserin birinci bölümü(s.11-157)onaltı alt başlıkta incelenmiştir.

İlk alt başlık"Yoksul Avrupa'nın Doğu Rüyası: Haçlı Seferleri"(s.11-19)ismi ile kaleme alınmıştır. Haçlı Seferlerinden bahsedilmiştir. Haçlı Seferlerinin temelinde mistik heyecanların olduğu(s.11) bunun yanı sıra yeni yaşama alanları arayanlar, yeni yerler görmek, yeni imkânlar bulmak isteyenlerin de katıldığı Haçlı Seferlerinin doğuşu ve Haçlı Seferlerinde yaşananlar anlatılmış.İkinci alt başlık "Avrupa'nın Gözünden İstanbul'un Düşüşü Fetih Haçlı Birliğini Diriltti"(s.19-29) adlı başlıktır. Bu başlık altında İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'da, Hristiyan dünyadan adeta antisemitizm kadar Türk karşıtlığı gelişti.(s.19)Hutten, Exhartatoria'da Türklere karşı savaşın, Almanların ulusal ve kutsal görevi olduğunu ileri sürmüştür(s.19).Padişahların kullandıkları unvanlardan söz edilmiştir. Fatih bütün dinlerin hükümdarı olarak, Patrik Ghennadios'a Hristiyan dini üzerine bir kitap yazmasını emretti;bu eser yani itikat name,bu alanda kalıcı bir Türkçe kitap oldu.(s.22)İvan Grozni Moskava'yı üçüncü Roma olarak ilan ediyordu(s.23).Bu başlığın sonlarına doğru Roma'nın ulusçuluk ile beraber yaşayamayacağı, ulusçuluğun doğduğu yerde Roma'nın öleceği dile getirilmiştir. Osmanlı imparatorluğu yıkılan son Roma'dır.

Üçüncü alt başlık olan "Sürgündeki Şehzade: Cem Sultan"(s.29-37)adını taşıyan bölümde Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra oğulları Şehzade Beyazıd ile Şehzade Cem tahta geçmek için karşı karşıya geldiklerinden ve bu mücadelenin sonucu tahta Şehzade Beyazıd geçer. Şehzade Cem'in hangi tarihte nerede dünyaya geldiğinden bahsedilmiştir. İkinci Beyazıd, Rodos Şövalyeleri ile Cem için bir anlaşma yaptı. Cem Sultan'ın bir şekilde katledilmesini istiyordu.Alexander Beyazid ile olan anlaşması gereği Cem'i zehirletmiştir. Cem, Rönesans Avrupası'nı hiçbir Türkün göremeyeceği kadar her cihetiyle yaşamış ve gözlemiştir. Veraset sisteminin daha 14.asırda göze çarptığından bahsedilmiş. Dördüncü alt başlık "Osmanlı Macaristan'da: Mohaç (s.37-49)başlıklı bölümdür.Mohaç Orta Avrupa tarihinin dönüm noktasıdır.1683 Viyana Kuşatması ve bozgunu,ardından 1686'da Budin'in elden çıkmasıyla 160 sene süren bir Macaristan olayı Osmanlı tarihini etkilemektedir.İaşenin önemli bir kısmının Belgrad ve civarında temin edildiği, Belgrad Kalesi'nin bir yığınak olarak kullanıldığı görülüyor.Mohaç, Macaristan tarihinde bir miladı simgeler.Bunun nedeni Mohaç Meydan Savaşı'nın Macaristan'ın yaklaşık 400 yıl sürecek geleceğini belirlemesidir.Mohaç hakkında Macaristan'da birçok yayına rastlanır.Bu yayınları yapanlardan biride Geza Perjes'tir. Macaristan'ı Osmanlı'nın vurucu kuvvetinin erişebildiği sınır bölge olarak tanımlamaktadır.(s.45)

*Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Birinci Sınıf Öğrencisi

Sonraki üç alt başlıklarımızda "Kadınlar Saltanatı ve Kösem Sultan, Büyük ve Birleşik bir Avrupa Hayali Peşinde Napolyon Bonopart, Osmanlı-Mısır İlişkisi ve Mehmet Ali Paşa Hanedanı" (s.49-67) konuları ele alınmaktadır. Kösem Sultan, Osmanlı Sarayındaki kadınlar saltanatının en öndeki ismidir. Kösem Sultan ne ondan önceki Hürrem ne de kendisinden sonraki sultanlarla karşılaştırılabilir. Kösem Sultan'ın doğduğu yer, hatta etnik kökenide belli değildir. Sultan Birinci Ahmed, Osmanlı tarihinin erken yaşta ölen ama en çok iz bırakanlarından biridir. Birinci Ahmet kardeş katlini önleyen veraset sistemini değiştiren bir sultandır. Aynı zamanda kafes devride böyle başlamıştır. Şehzadeler artık sancağa çıkamaz oldular. Kösem Sultan, Birinci Ahmed'in hayatında ikinci veya üçüncü kadın olmalıdır. Ama sonra ondan vazgeçememiştir. Daha sonraları çocukları olmuştur. Kösem Sultan'ın tahta çıkan oğulları ile arası iyi değildir. Kösem Sultan, Sultan İbrahim'in tahttan indirilmemesi için yalvardı çünkü yerine geçecek aday Osmanlı tahtının küçük şehzadesi dördüncü Mehmed'dir. Öbür şehzadeler ondan da küçüktü. Napolyon Bonapart'ın doğumununve aile yaşantısının anlatıldığı bölümde, onun çocuk yaşta askerlik hayatına başlaması ve burada başarılar kayıt ederek yükseldiği ve 52 yaşında da vefat ettiği hakkında bilgi edinilmektedir. Osmanlı-Mısır ilişkilerinin en hareketli olduğu dönem, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve onun haleflerinin ülkeyi yönettiği yıllardır. Mehmed Ali Paşa Mısır'da birçok reform başlattı. Osmanlı'dan bağımsız olma niyetindeydi Ancak başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin Mısır üzerindeki etkisi nedeniyle ne o ne de halefleri bu isteklerini gerçekleştirebilme imkanı bulamamışlardır (s.67). Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da yaptığı en önemli şey kurduğu orduya silah ve mühimmat temini için sanayileşmeyi başlatmasıdır. Mısır onun sayesinde askeri donanmaya yönelik ve pamuk ziraatını tespit eden tekstil sanayisini kurmuştur. Bir sonraki alt başlığımız "Kırım Savaşı" (s.77-87) adlı bölümdür. 162yıl önce Rusya'ya karşı Osmanlı ile birlikte Avrupa'nın büyük devletlerinin katıldığı Kırım Savaşı başladı. Rusya'nın Akdeniz'e inme hayalinin önüne geçmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın askerleri İstanbul'da toplanıp Kırım'a çıktılar. (s.77) Kırım Savaşı'nın ortaya çıkışında neler yaşandığı, Kırım Savaşı boyunca muharipler arasında sadece çarpışma ile değil, hastalıklarla büyük bir can kaybı yaşanmıştır. Kırım Savaşı 70 bine yakın askerin öldüğü bir savaştır. Osmanlı Maliyesini iflas ettiren bir savaştır. Bu savaş için çok yönlü bir savaş olmuştur diyebiliriz.

Dokuzuncu alt başlık olan Kars Çar'ın Şehriyken (s.87-101) adlı bölümde işgalden sonra eski Kars sancağına katılan Oltu ve Ardahan'la birlikte bölgenin nüfusunda büyük artış görülmektedir. Kars'taki faaliyetler dile getirilmiş, üretim imalathanelerden, bölgede arsenik ve bakır cevheri olduğu halde bunlar işletilmemiştir. Kars'ta sanayiden çok tarım gelişmiştir. Tarım ve hayvancılık 1787'den sonra Kars bölgesinin başlıca ekonomik faaliyeti idi. (s.93) Karstaki ulaşımın daha çok askeri amaçlı yapıldığından, eşitsiz bir eğitim sisteminin oluştuğundan bahsedilmişti. Daha sonraki alt başlıklarımızda Ortadoğu: Bir Muamma, Modern Diplomasiye ilk adım, Siyasetten Diplomasiye II. Abdühamid Ulu Hakan mı? Kızıl Sultan mı? (s.101-137) konuları üzerinde durularak Ortadoğu'nun tarifi yapılamayan bir coğrafya olduğu, imparatorlukların ülkesi olduğu, ulaşım teknolojisinin ilk geliştiği bölgenin Ortadoğu olduğu anlatılmıştır. 1699'daki Karlofça Antlaşması'na giden yol, II. Viyana Kuşatması'ndaki bozgunla açıldı. 16 yıl boyunca Avrupa'da üst üste kayıplar yaşayan Osmanlı, Karlofça'da modern diplomasiyi ustalıkla kullanarak, elinde kalan toprakları korumayı başardı. (s.109) Modern diplomasiye giden yolda atılan adımlarda ortaya çıkan savaşlardan ve

antlaşmalardan buralarda bulunan kişilerden, yaşanan olaylardan, antlaşma maddelerinden bahsedilmiştir. 1683'teki II. Viyana Kuşatmasından 1699'daki Karlofça Antlaşması'na kadar geçen 16 yıl boyunca Avrupa'da büyük kayıplar yaşayan Osmanlı, Karlofça Antlaşması ile, modern diplomasiyi ustalıkla kullanarak, elinde kalan toprakları korumuştur. İkinci Abdülhamid devri Osmanlı tarihinde en uzun ve özgün devirdir. Bu dönem Tanzimat'ın bir devamı olarak nitelendirilebilir. II. Abdülhamid devri Devr-i Hamidiyye diye de anılır. Osmanlı İmparatorluğu II. Mahmud'la birlikte Batılılaşma sürecine girmiştir.

Sonraki üç alt başlık şu şekildedir: Avrupa'da Osmanlı Sefirleri, İdamla Yargılanan Son Sadrazam: Mithad Paşa, İmparatorluğu Sona Erdiren Süreç: Birinci Cihan Harbi (s. 137-171) Bu bağlamda reisül-küttabların nasıl yetiştikleri anlatılmakta ve bunların Osmanlıca'yı en ağıdalı biçimiyle kullanan katip sınıfı oldukları dile getirilmektedir. İlk sefaret tezkiresi Kara Mehmed Ağa'nındır. Kara Mehmed Ağa 1683 Harbi'nde vezir payesiyle şehit düşmüştür. Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi Efendi olarak bilinen ilk masonlarımızdandır. Mithad Paşa Tanzimat sonrasında görev yapan en önemli devlet adamlarındandır. İmparatorluğun büyük bir valisi, yaratıcı ve müteşebbis idarecisiydi. Abdülaziz'e yapılan darbenin sorumlularından görülerek hukuksuz bir davada idamla yargılandı ölümü ise karanlıktır. (s. 145) Mithad Paşa ailesinden Arapçayı ve Farsçayı iyi öğrendiği vebabasının ailesinin aslen Pomak olduğu söylenmiştir. Mithad Paşa anayasadaki ilk kara deliğin kurbanı olmuştur. Birinci Cihan Harbi Modern Türk devletinin oluşumunda çok önemli yeri olan bir savaştır. Bütün dünyayı, devletlerin yapılanmasını, bütün sosyal yapıları altüst etmiştir.

Eserin ikinci bölümüne geçtiğimizde alt başlıklar olarak şunlara değinilmiştir; Osmanlı İmparatorluğunda Millet, Osmanlı Yahudileri, Balkanlarda ulusçuluk (s. 171-205) Osmanlı'da millet kelimesinin karşılığı olarak ulus kavramının kullanılması gerektiği önerilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda farklı millet ayrımları vardır. Millet tipi örgütlenmeler geçirdikleri bazı değişikliklere rağmen, Osmanlı toplumsal ve idari yapısının esas unsuru olmuştur. Nüfus sayımları millet tipi örgütlenme esasına dayanarak yapılmakta, seçimlerde buna göre düzenlenir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etnik gruplar hakkında sağlam istatistikî bilgimizin olmamasının bir nedeni, nüfus sayımlarında dil ve ırk değil, millet yani din grubunun esas alınmasından kaynaklanıyor. Museviler coğrafi yönden imparatorluk içinde en geniş alana yayılmışlardır. Musevi aydınlar İkinci Meşrutiyeti tam desteklemişlerdir. İttihat ve Terakki'yi destekleyen konumdadırlar. Balkanlarda ulusçuluktan söz edilecek olursa Balkan ulusçuluk deyimini Osmanlı İmparatorluğu için kullanıyoruz. Bulgar, Yunan, Arnavut ulusçuluğunun hangi dönemde, kimler üzerinde yönetim hakkına sahip olduğu ve nasıl geliştiği gibi konulara değinilmiştir. Üçüncü bölümde alt başlıkların bazılarını ele alırsak Batılılaşma Sorunu, Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü (s. 205-223) Batılılaşmak kavramı Batı gibi olmak, Batıyı benimsemek... Bu kavram Türkiye'nin hayatında 18. yüzyıldan beri vardır. İslam Medeniyeti kavramına değinilmiştir. Ayrı uygarlıkların Batılılaşması nasıl olacak? Tartışmaları yaşanmıştır. Dışişleri ile ilgili yazışma ve temasları yürüten ofisin başında Reisülküttab bulunmaktaydı. Bu kavramın bizde ki karşılığı ise Dışişleri Bakanı denilmektedir. Reisülküttab, Divan-ı Hümayün üyesi Hariciye Nezaretinin kuruluşu ve nezaretin sadrazamla olan ilişkisi tamamen klasik örgüt modelinin bir devamı ve geliştirilmiştir. Örgütlenmede bu yapının getirdiği sorunlar, bağlamlar ve gereksinimler etkili

olmuştur.(s.218) Umur-ı Hariciye Nezaretinin teşkilinde göze çarpan en önemli husus sadrazamın bu örgütü tümüyle kendi kontrolünde tutma çabasıdır.Diplomaside evrelerden bahsedilecek olursa; Tanzimat'ın ilk yıllarında Mısır ve boğazlar sorunundan dolayı İngiltere'ye yaklaşan bir politika güdüyor ve Rusya'nın bu suretle Osmanlı ülkesinde nüfus kurması önleniyordu. Ali ve Fuat paşaların İngiltere'ye karşı Fransa'ya yaklaşmalarında bunlar etkili olmuştur.(s.221)

Sonraki alt başlıklar Tanzimat, Kanun Devletini Tanzimat getirdi,Tanzimat'ta Vilayetlerde eski eser taraması. (s.223-241) adlı bölümlerdir. Tanzimat insanı, yaşadığı dönemin bilincine sahiptir. Tanzimat Fermanı'nın ilanını kolaylaştıran olayın Mehmed Ali Paşa ayaklanması olduğu bilinir. Tanzimat dönemi,Türk devlet hayatında yönetimin sivilleştiği bir aşama oluşturur.Sivilleşmenin en önemli sonucu olarak bürokrasinin yeni bir grubun egemenliğine girmesi söz konusudur.Sonraki üç alt başlık; Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet,Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Yerel Yönetimler, Büyüyen İstanbul adlı bölümlerdir (s.241-291).Meşrutiyet rejimi bir tarihi gelişmenin sonucudur.Meşruti hareketin gelişmesini iki odak tarafından gözlemek durumundayız.Birinci nokta;bürokrasinin içinde yer alan muhalif grubun devlet ve topluma bakışları,ideolojileriyle Tanzimat döneminin birinci kuşağından ayrılan Genç Osmanlılar dediğimiz grubun varlığıdır.İkinci nokta;doğrudan doğruya balkan ulusçuluğudur.Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk parlamentosu Ayan Meclisi ve Meclisi-i Mebusan olarak adlandırılan iki organdan oluşmaktaydı. Arabistan vilayetlerinde gelen çeşitli din ve mezhepteki temsilcilerin yanında, Anadolu'dan ve Rumeli'den gelen Türk,Rum,Bulgar ve Arnavut temsilciler Osmanlı Parlamentosunda bir ilki oluştururlar. Üyelerin görev ve yetkileri bilinmemekte ve yasayla belirlenmiş bir güvenceleri de yoktu. Bu bölümde ayrıca Osmanlı belediyelerinden de bahsedilmiştir. Belediye, kentin kendini yönetmesidir; belediye kentleşmenin,zenginleşen kentlerin doğurup geliştirdiği bir örgüttür.(s.274)Taşra kentlerinde modern beledi örgütlenmesi 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başlamıştır.

Son üç alt başlıkta 1840'lı Yılların Yerel Meclislerinden Çok Partili Döneme, Bir Aydın Grubu: Yeni Osmanlılar, Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme(s.291-311) konularından bahsedilmektedir. Seçimlerden bahsedilen ilk bölümde Taşrada Tanzimat'tan beri seçim yapıldığı hususu vurgulanmaktadır.Tek parti döneminde olan seçimler anlatılmış.1946'da çok partili sisteme geçilmiştir. Seçim barajı ortaya çıkmış. Bu seçim barajının nasıl ortaya çıktığı örneklerle dile getirilmiştir. Yeni Osmanlılar genç bürokrasi üyeleri olup iddialı ve hırslı,eski Osmanlı kültürü kadar yabancı dilleri sayesinde de Avrupa'ya açılmış yeni bir bürokrasidir.Son olarak Harf devrimi üzerinde biraz duracak olursak Harf Devrimi Latin harflerinin kabulüyle düzgün bir imlanın gelişi, okuryazarlığın artmasına yardımcı olmuş,okuma alışkanlığı artış göstermiştir.